

Ceterum censeo...

Több lapra, folyóíratra, televízióadásra kiterjedő vita után, amely – engedtessek meg az újságíróknak a rosszmájúság – helyenként süketek párbeszédére emlékeztetett, úgy tűnik, tudjuk végre, hány az óra táncházaink házatáján. A vita legnagyobb eredménye – s ez nem utolsósorban a *Művelődés* érdeme –, hogy tisztázódott a táncház-jelenség eszmei-elvi alapja, sikerült felmérni, ki mit is akar ettől, hol a helye a mozgalomnak nemzetiségi művelődési életünk egészében, tisztázódtak gyakorlati gondok is, van tehát elmélet, gyakorlat, s működik – ha jól számolom – nyolc táncház, ami azt jelenti, hogy ezúttal nem vitáztunk hiába. Viszont, sajnos, továbbra is tisztázatlan mindaz, ami a táncház-jelenség – szűkebbre fogva a kört; a táncházi zenélés gondjai – mögött van; népzenei, sőt általánosságban zenei tájékozatlanságunk. Tudom, hogy erről vitatkoztunk, írtunk eleget, mégis, a táncház-vita befejeztével amúgy „ceterum censeo” alapon beszéljünk talán újra róla, mert minden baj ősforrása ott van, hogy fiataljaink tömegméretekben, tájékozatlanok népi műveltségünkkel, ezen belül pedig népzenei örökségünkkel kapcsolatosan. Önmagunkat csapjuk be, ha a mérték megállapításakor a tájékozott rétegből indulunk ki. *Ez mérce, de nem a tömegműveltség szintjének objektív tükré.* Elfogadom, hogy táncházaink közönsége különbséget tesz népi és népies zene, folklórértékű muzsika és műdal között, hogy az eredetit keresi zenében vagy táncban. Elfogadom, hogy a gyökereknél – talán – még akad az értékeket romlatlanul vagy majdnem romlatlanul őrző ifjúsági csoport is. A kettő között azonban tömeg van, amely nemcsak hogy tájékozatlan, de alapjában véve közömbös, amelynek ízlésvilágában kitűnően összefér a „romlatlan” népzeneinek egy számára megszokott rétege a műdallal, annak a modellnek megfelelően, amely örökölt vagy hírközlő eszközeink szuggerálják neki. Ha tehát a táncházról mint kulturális értékeinkhez való közelítési eszköz értelméről vitatkozunk, feltétlenül beszélnünk kell zenei modelljeinkről is, azoknak közönség elé kerülő, rádió- és tévéadásokban mérhető részéről. Mert a táncházat – az ott hallható zenét, látható táncot – csak az fogadja el, aki már előbb elfogadott bizonyos zenei (népzenei) értékrendet, s adott zenei modellt, amely korántsem a legkézenfekvőbb, s befogadásának előkészítéséhez a tömegízlést kell mindenekelőtt megváltoztatnunk.

Persze, azt is lehetne mondani, hogy aki nem érzi magát jól a táncházban, s annak értelmét nem éri fel ésszel-szívvvel, az keressen magának más szórakozást. Csakhogy a táncház – erre különben a *Művelődés* kezdeményezte vitában többen utaltak – nem csupán szórakozási lehetőség; elsődleges funkciója valódi népi értékeink megismertetése, az ízlésformálás, amely a legfogékonyabb réteg, a fiatalság felé irányul. Mihelyt ezt tudatosítottuk magunkban, a tanulók, a diákok, egyetemi hallgatók meg a táncházban a hagyományos otthoni szórakozásmodelljüket megtaláló, a városi műveltségbe még nem integrálódott, faluról ingázó, vagy félig városi fiatalok mellé képzeljük oda a fiatal, városi születésű, de nem magas iskolázottságú dolgozókat, egyáltalán mindazokat, akik magasabb színvonalú népnevelő munkánk perifériáján tévelyegnek, és vagy részesülnek ebből, vagy bál előtt meghallgatnak egy ötperces könyvismertetést. Szándékosan fogalmazok durván; a statisztikák számoszlopai mögött megbújhat közöny

és felületesség, eltűnhet a minőség, az igényekből pedig épp középszinten engedünk legszívesebben, „ide ez is jó lesz” vagy „mást úgysem igényelnek” alapon. Tehát tánc- házról vagy zenei igényekről beszélve mérjük ugyan mindent a lehetséges legmagasabbhoz, de közben ne feledjük, hogy ez nem a többség színvonala.

Újabb könyvkiadásunk kezd letenni zenére szánt garasait, ám ezer éneklő fiatalból kettő – jó, legyen tíz –, aki lapról énekelni tud. A többinek pusztába kiáltott szó, illetve holt kottasor marad az, ami szakkörökben elhangzik, elméleti kiadványokban, kottás-gyűjteményekben megjelenik, ugyanis a fogyasztóhoz, a nevelés alanyához legjobb esetben az elvi állásfoglalás ténye ha eljut, az élő zene, a befogadnivaló nem, különösen tömegméretekben. Zenei ízlésformálásról – szinte kizárólag elméleti szövegek, jobb esetben igényesebb rádió- és tévéadások segítségével – alig beszélhetünk. Félreértés ne essék: nem becülöm le mindazt, amit pár európai rangú szakember, jól szerkesztett és áldozatkész népművelő folyóiratunk vagy a könyvkiadók egyike-másika, néhány, a rádiónál vagy a tévéadásunknál dolgozó zenei szerkesztő tesz. Ám tessék felmérni, kikhez jutnak el efféle szakosított kiadványaink, vagy hogy mekkora az ilyen jellegű rádió- és tévéadások hallgatottsága-nézettsége. Hogy úgyis énekeljük a magunkét? Hát persze, már ha tudjuk, mit énekeljünk, ha tanultunk annak idején néhány éneket, s a tantárgyként, egysíkián „beszedett” dalok nem tűnnek számunkra iskolásnak, primitívnek, lévén tudatunkban például néhány elem a Kodály idézte „nóbel”-magatartásból, amely ezúttal kulturális szigetelőként működik. Különösen, ha kikerülünk az iskolából, szaklíceumban tanulunk tovább, vagy dolgozni megyünk. Egymástól tanulunk – legintünk nagyvonalúan. Tévedés, nem tanulunk egymástól, legalábbis tömegméretekben nem. Vagy ha igen, akkor a selejtet tanuljuk, jobb esetben a könnyebben megjegyezhető, azt, ami valahogy mégis felszivárog kommunikációs hajszalcsöveinken. És ezen a népszerűsítő előadások sem segíthetnek; volt, ahol megpróbálkozott ilyennel neves, korszerűen gondolkodó és cselekvő zenepedagógus, ám kísérlete a közönség érdektelensége miatt megszűnt. A pozitív modellt nagyon nehéz elterjeszteni, a kívánatos viszonyítási alapot megteremtteni jelenlegi eszközeinkkel és még ennek a középmezőnek az életében szinte lehetetlen. Ne áltassuk magunkat: ahogy az ábécét nem ismerő számára a világ legjobb könyve sem ér fel a legkisebb kézzelfogható értékkel, ugyanúgy a zenei analfabéta számára üres szó marad mindaz, amit a szakemberek e téren írnak vagy mondanak. Legjobb esetben elérjük, hogy meghallgatja, amit „elébe találunk”, a gyakorlatban azonban ugyanazt teszi, mint amikor modern szimfonikus zenét közvetítenek kedvenc adóján: elcsavarja a keresőt.

Maradandó eredményt a nemzedékváltástól várhatunk, feltéve, ha zeneoktatásunk arra is képes lesz, amit most nem tud megtenni, és amire – a helyzet ismeretében – fölösleges kitérniünk. Addig legfeljebb annyit tehetnénk, hogy üdvözítő módszer keresgélése helyett rendszerbe fogná azokat a lehetőségeket, amelyek befolyásolhatják a közízlést. A szakirodalomban, a szakajtóban és a napisajtóban már nagyjából egységes az álláspont: illő magyarázat nélkül véletlenül se kerül az olvasó, a fogyasztó elé selejtes szöveg, értéktelen álnépi dallam. Igaz, ezen a téren még vannak adósságaink. Nagy-nagy szüksége volna például az olvasónak olyan

középszintű népszerűsítő könyvecskére, amely tiszta vizet öntene a pohárba, pontosan rögzítené a fogalmakat, tisztázná az értékrendet, válaszolna a mit, miért, mikor, hogyan kérdésekre mindennel kapcsolatosan, ami népzeneinkhez s annak perifériájához tartozik. Tudom, nehéz feladat egy ilyen könyvet megírni; mégis, ezen a területen olyan elődökre hivatkozhat a szerző, mint Bartók, Kodály, Lajtha. Persze, az is igaz, hogy a magyar kutatók-szakírók nyomán legfeljebb az összefoglalás mékértjében hozhat a szerző újat. Ám kell egy ilyen könyv, mert saját kertünkben csak saját szerszámunkkal tudunk bármikor dolgozni; kizárólag *bárki számára bármikor hozzáférhető* könyv lehet hivatkozási alap és munkaeszköz a tömegművelésben.

Mivel a népdalt, népzeneét nem elsősorban olvassák, hanem hallgatják, illetve éneklük, és mivel nálunk tömegméretekben egyelőre még mindig szájról szájra terjed a népzenei műveltség, nagyobb felelősség hárul a hangos információt közvetítő tömegkommunikációs eszközök zenei szerkesztőire is. Területi rádióadásaink általánosságban jól sáfárkodnak: legtöbbször igényes, értékes zenét közvetítenek a hallgatóknak. Kevésbé mondhatjuk ezt el a televízió magyar nyelvű adásáról, amely – különösen szórakoztató műsoraiban – vét gyakran a sajtó és a szakma között kialakult hallgatólágos egyezség ellen. Ha a műsorok betanítói közül egyseseknek még nem, a zenei szerkesztőnek kötelezően tudnia kell, hogy mikor kell elfordíttatni a kamerát, leállítani a magnetofont. A tévében az idei év elején két részben elhangzott farsangi műsor iskolapéldája volt annak, mit és hogyan nem szabad a néző, a hallgató elé vinni. Nem a nótaest mint olyan ellen tiltakozom, hanem a tömény giccs, a giccs apoteózisa ellen, ez a műsor ugyanis giccs volt, de még annak is a selejtje. Rendben van, közvetítsünk a nóta kedvelőknek nótaestet, de a műsoranyagot válogassuk zenei szempontok szerint, jó nótaszerzők nyomtatott műveiből, a népies dalok esetében a Kerényi-gyűjteményből, legalább a zenei szerkesztő ne hagyatkozzon tájékozatlan, kívülálló néző módjára kizárólag a sajtó- és fülhagyományra. Különbön erről jut eszembe még egy adósságunk: ki kellene adnunk a Kerényi-gyűjteményt, hogy a kívülálló, be nem avatott énekelgető is pontosan tudhassa, miszerint kedvenc „népdala” tulajdonképpen népies dal, nem tévesztendő össze a valódi népdallal.

A tévé, a rádió általában ritkán érvényesítheti műsorpolitikai elképzeléseit saját zenekarok, énekesek hiányában, s még akkor se mehet biztosra, amikor ő rendel meg a műsort, mert a zenekar, az énekes nem ritkán saját szempontjait hajlandó csak szem előtt tartani. Ugyanez a helyzet a lemezgyárral is, amely nagyon gyakran a tévé- vagy a rádióstúdiók kész anyagából készíti hanglemezeit. Mivel ezek a fórumok a leghatékonyabbak a közízlés irányításában, gyakorlatilag most rajtuk a sor a zenei közízlés értékrendje megváltoztatása sugalmazásában. Természetesen nem adminisztratív beavatkozásra gondolok – a nóták vagy a népies dalok kizárása a rádió- vagy tévéműsorokból, a lemezpiacról épp a várt hatás ellenkezőjét váltaná ki –, csupán olyan termékszerkezet-váltásra, amely egy irányba hatna azzal a mintával, amit szakíróink, művelődési szakembereink sugallnak a korszerűség jegyében. Egyszerűség kedvéért példázom ezt lemezkiadásunkkal. Népi muzsika címszó alatt sok minden elfér a hanglemezen. Tudom, az Electrecord már összeállította egy, a Jagamas-könyv hangos példatárának tekinthető lemezsorozat tervét, néprajzi hite-

lességű felvételekből. Zenepedagógusaink, a népzene iránt érdeklődő avatott nagyközönség, a hanglemezyűjtők és az idegenforgalom igénye indokolják egy ilyen gyűjtemény megjelenését. De: az évek óta megjelenő, hazai és nemzetközi sikerű román népzenei hanglemezsorozat, *A román folklór kincsestára* példájára megszülethetne egy olyan felvétel-, később lemezsorozat is, amely jellegzetes tájegységeink hiteles népzenejét mutatja be, hagyományos vagy feldolgozott formában, hivatásos énekesek és zenekarok előadásában, úgy, hogy az – uram bocsá’ – szórakoztatásra, háttérzenének, bor melletti muzsikának is élvezetes legyen. Miért csak hallgatók és mű-csárdások mellett örvendjen vagy búsongjon az, aki az efféle szereti, miért ne hallgathasson ehhez eredeti népzene? Ha valaki azt hiszi, hogy ez nem népművelési feladat, és ezzel lealacsonyítjuk a népi muzsikát, az hallgasson meg egy esküvőn mulatozó társaságot, egy kiránduláson tűz mellett éneklő felnőtt csoportot, s vonja le a hallottakból a következtetést. *Ezeknek a rétegeknek kell zeneileg értékes*, ugyanakkor formailag és tartalmilag *számukra is elfogadható „konzervzenét” adnunk* ahhoz, hogy egy-két évtized múlva változzon zenei közízlésünk!

Ugyanebben a keretben maradván természetesen másféle csoportosítású lemezsorozatot is el tudok képzelni: gyermekdal-lemezt, ballada-lemezt, katonadal-lemezt, leánytánc-lemezt, legénytánc-lemezt, házasító dalokat csoportosító lemezt. Üzletnek feltétlenül jó az ilyen, de véleményem szerint, ha a válogató igényes – és jó zenei szakembereink vannak! –, egy ilyen sorozat művelődéspolitikai tettek is nyugodtan elkönyvelhető.

Ehhez a lemezcsoporthoz sorolnám a tánczázlemezeket is. Az első lemez sikere biztató, ám jó lenne, ha a felvételeket készítő stúdiók szakemberei figyelembe vennék, hogy minden spontánul szerveződött együttesnek van feltörekvő, van érett, és van hanyatló szakasza, kár lenne lekésni mostani tánczázzenekaraink legjavának érett korát.

A sort természetesen folytatni lehetne. A népies műdalokkal, a nótákkal, amelyeket senki se akar kizárni lemezipiacunkról, műsorainkból, feltéve, ha nem népdalként reklámozzák őket, félrevezetve ezzel a tájékozatlan vevőt, s lerontva mindent, amit szakemberek, népművelők évekig építenek iskolákban, művelődési házakban, munkásklubokban, az együttesek munkáját bemutató kereszttmetszet-lemezekkel, amelyek révén átlagos hallgató számára is nyilvánvalóvá válik a különbség hangszerelt népi muzsika és feldolgozott népzene között, népi ihletésű szimfonikus lemezekkel, kezdve a *Háry János* vagy a *Székelyfonó* operaelőadásainak felvételeivel, s folytatva azzal, amit hazai szerzőink napjainkban írnak. Elvileg akár operaösbemutatót is megbír egy tévéadás vagy egy lemezalbum, hogy itt most például a mindmáig fiókban porosodó *Ördögváltozás Csíkban* kéziratára utaljak. S az ilyenfajta felvételirányítás, lemezkiadás pedig már mindenképpen hatással lenne zenei közízlésünkre, lévén öszszhangban mindazzal, amit a szakma és a zenei közírás évtizedek óta hangoztat.

Felsorolásom – tudom – elsősorban vágylista, teljesen egyéni, fogyasztószempontú, fogyasztó-központú, csak példaképpen idéztem. Zenei közízlésünk alakításának, korszerűsítésének igénye azonban évtizedes gondunk, s ha nemrég a tánczáz-vita során bebizonyosodott, hogy nemcsak megegyezésre, de eredményekre is juthatunk – tizegynéhány évvel ezelőtt, a *Művelődés* kezdeményezte vita zenei

könyvkiadásunk feltámadását indította el! –, talán nem árt efféle is szóba hozni. Mert alapgondunk, a korszerű műveltségcsomag kialakítása s ezen belül a valós zenei értékrend tudatosítása, társadalmi méretű zenei műveltségünk megalapozása, ezt pedig csak erőfeszítéseink összehangolásával, lehetőségeink maradéktalan kihasználásával érhetjük el.

Kovács Nemere

(Korunk, 1981/6. 477–480.)

Táncház-folyosói töprengések

A tévé hatalom.

Ez a kijelentés többek között azt is jelenti, hogy ízlésünket, a világról alkotott képünket alakít(hat)ja, megváltoztat(hat)ja. Sőt, hatalmából, központi helyzetéből fakadóan elébe is megy a közízlésnek és a közóhajnak, amint ez a Kaláka esetében történt. Akkor és amikor a hivatásos népi együttesek-bemutatta színpadi népművészetnél *autentikusabbat* akart kapni a közönség. Akkor és amikor a fiatal (városi) értelmiség úgy érezte, hogy a folklór művelésében, továbbélésében cselekvően kell részt vennie.

Honnan az öntevékeny szerepvállalás?

Az alakuló értelmiségi nemzedék vagy már gyermekkorán végén leszakadt a környezetében élő népi kultúráról – tanulmányai, városi iskolái, munkahelye okán –, vagy soha nem is kapott a világból semmi érdemlegeset a tankönyvek rövid utalásain, némely táncos-zenés előadáson kívül. Ne védekezzünk azzal, hogy ott volt a kórusmozgalom meg az iskolai énekórák, hiszen az általános tapasztalat azt mutatja, hogy az előbbi a legtöbb iskolában inkább csak kíváncsi maradt, s az órák után muszáj-feladatként jelentkezett, az utóbbi pedig az esetek többségében a tanáron múltott, mennyi és milyen népdalokban sűrűsödött konkrétummá, milyen erősségű és rendszerességű volt, de nem járt a népdalt szülő közösség tanulmányozásával is. kivételek vannak, mint például a *Jóbarát*-kezdemenyente népviseleti verseny (v. ö. Zsuzsi baba, Andris baba stb.), vagy iskolai folklórgyűjtések, kiszállások, kötetbe szerveződések (Magyardécse, Szatmár, Sepsiszentgyörgy). Néprajzi oktatás tudtunkkal egyetemi keretek között sehol sem folyik, a folklór tanulmányozása pedig a román és magyar nyelv és irodalom tanszékek feladata. Pedig ha máshol nem, hát a történelem karon legalább olyan fontos lenne, hiszen hogyan képzelhető el a történelmi korok életmódkutatása etnográfiai előképzés nélkül?

A televízió tehát a hetvenes évek végén a meglévő reális igényt ismerte fel, midőn a *Kaláka* című műsorával fórumhoz juttatta ezt az ifjú értelmiségi réteget, amely gondját óhajtotta viselni, mívelni akarta népi kultúránkat mint nemzetiségi műveltségünk létalapját, az egyetemesség és hitelesség sajátos forrását. [...]